

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HIẾN

DẤU ẤN VĂN HÓA NAM BỘ TRONG VĂN XUÔI
BÌNH NGUYÊN LỘC

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam
Mã số: 9220121

TÓM TẮT LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HỌC VIỆT NAM

Thành phố Hồ Chí Minh - Năm 2026

Công trình được hoàn thành tại: Trường Đại học Văn Hiến

Người hướng dẫn khoa học 1: PGS. TS. Trần Hoài Anh

Người hướng dẫn khoa học 2: TS. Đặng Quốc Minh Dương

Phản biện 1: PGS. TS. Nguyễn Đăng Điệp

Phản biện 2: PGS. TS. Lê Quang Hưng

Luận án sẽ được bảo vệ trước Hội đồng đánh giá luận án cấp
Trường họp tại:

Trường Đại học Văn Hiến

Vào hồi 14 giờ 00 ngày 22 tháng 8 năm 2026

Có thể tìm hiểu luận án tại thư viện:

- Thư viện Quốc gia Việt Nam
- Trung tâm học liệu Trường Đại học Văn Hiến

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Văn hóa Việt Nam là một chỉnh thể thống nhất trong đa dạng, được hình thành qua tiến trình lịch sử lâu dài với sự đóng góp của nhiều vùng văn hóa khác nhau, trong đó văn hóa Nam Bộ giữ vị trí đặc biệt. Đây là vùng đất hình thành muộn, gắn với quá trình khẩn hoang mở cõi từ thế kỷ XVII, nơi hội tụ và giao thoa của nhiều dòng chảy văn hóa như Việt, Khmer, Hoa, Chăm..., tạo nên một hệ giá trị đặc trưng: phóng khoáng, cởi mở, trọng nghĩa tình và thích ứng linh hoạt với môi trường tự nhiên.

Trong nghiên cứu văn học hiện đại, hướng tiếp cận từ góc nhìn văn hóa ngày càng được chú trọng, bởi văn học không chỉ là sản phẩm nghệ thuật mà còn là phương tiện phản ánh và lưu giữ các giá trị văn hóa của cộng đồng. Mỗi nhà văn, với tư cách là chủ thể sáng tạo, đều chịu sự chi phối sâu sắc của môi trường văn hóa mà họ sinh ra và gắn bó.

Trong dòng chảy văn học Nam Bộ, Bình Nguyên Lộc là một trong những cây bút tiêu biểu, có đóng góp quan trọng với một khối lượng sáng tác đồ sộ. Văn xuôi của ông không chỉ phản ánh đời sống con người Nam Bộ mà còn tái hiện sinh động các phương diện văn hóa như phong tục, tín ngưỡng, ngôn ngữ, sinh hoạt đời thường... Qua đó, tác phẩm của ông trở thành nguồn tư liệu quý giá để nghiên cứu văn hóa vùng.

Tuy nhiên, cho đến nay, vẫn chưa có nhiều công trình nghiên cứu một cách hệ thống và chuyên sâu về dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong toàn bộ văn xuôi của Bình Nguyên Lộc. Vì vậy, việc thực hiện đề tài này nhằm góp phần bổ sung khoảng trống nghiên cứu, đồng thời khẳng định giá trị văn học và văn hóa trong sáng tác của nhà văn.

2. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

2.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của luận án là dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc, được khảo sát trên hai phương diện: nội dung phản ánh và nghệ thuật biểu hiện, nhằm làm rõ cách thức nhà văn tái hiện bản sắc văn hóa Nam Bộ trong sáng tác.

2.2. Phạm vi nghiên cứu

Luận án tập trung khảo sát 43 tác phẩm của Bình Nguyên Lộc, gồm 35 truyện ngắn, 3 tùy bút và 5 tiểu thuyết được tuyển in trong Tuyển tập Bình Nguyên Lộc (4 tập), do Nguyễn Q. Thắng tuyển chọn và giới thiệu (Nhà xuất bản Văn học, Hà Nội, 2002). Đây là những tác phẩm tiêu biểu, phản ánh rõ nét các phương diện của văn hóa Nam Bộ như không gian sinh thái, phong tục, tín ngưỡng, ngôn ngữ, đời sống vật chất và tinh thần của cư dân Nam Bộ. Bên cạnh đó, luận án còn tham khảo một số sáng tác, công trình nghiên cứu và tài liệu liên quan nhằm phục vụ việc đối chiếu, so sánh và làm sáng tỏ các vấn đề nghiên cứu.

3. Mục tiêu nghiên cứu

3.1. Mục tiêu tổng quát

Làm rõ dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên cả hai phương diện nội dung và nghệ thuật; qua đó khẳng định giá trị văn hóa, tư tưởng và nghệ thuật trong sáng tác của nhà văn, đồng thời góp phần nhận diện vai trò của văn học trong việc lưu giữ và phát huy bản sắc văn hóa Nam Bộ trong tiến trình văn học Việt Nam hiện đại.

3.2. Mục tiêu cụ thể

Nhận diện và hệ thống hóa các biểu hiện của văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên các phương diện văn hóa vật chất, văn hóa tinh thần và nghệ thuật biểu hiện.

Phân tích vai trò của các yếu tố văn hóa Nam Bộ trong việc kiến tạo nội dung tư tưởng và phong cách nghệ thuật của nhà văn.

Làm rõ đặc điểm nghệ thuật biểu hiện dấu ấn văn hóa Nam Bộ thông qua hệ thống biểu tượng, ngôn ngữ và giọng điệu trần thuật.

Đánh giá những đóng góp của Bình Nguyên Lộc trong việc phản ánh, lưu giữ và phát huy bản sắc văn hóa Nam Bộ, qua đó khẳng định vị trí của ông trong dòng chảy văn học Việt Nam hiện đại.

4. Phương pháp nghiên cứu

Luận án sử dụng kết hợp các phương pháp nghiên cứu chủ yếu sau:

- Phương pháp lịch sử - xã hội: đặt văn xuôi Bình Nguyên Lộc trong bối cảnh lịch sử, xã hội và văn hóa Nam Bộ để lý giải sự hình thành và biểu hiện của các giá trị văn hóa trong sáng tác.

- Phương pháp so sánh - đối chiếu: đối chiếu với sáng tác của một số nhà văn Nam Bộ nhằm làm rõ những đặc điểm riêng trong cách phản ánh và biểu hiện văn hóa Nam Bộ của Bình Nguyên Lộc.

- Phương pháp phân tích - tổng hợp: phân tích các biểu hiện của văn hóa Nam Bộ trên phương diện nội dung và nghệ thuật, từ đó tổng hợp và hệ thống hóa nhằm nhận diện những đặc điểm và giá trị nổi bật của dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

- Phương pháp loại hình: khảo sát sự biểu hiện của văn hóa Nam Bộ qua các thể loại văn xuôi như truyện ngắn, tiểu thuyết và tùy bút.

- Phương pháp phê bình tiểu sử: lý giải sáng tác trong mối liên hệ với cuộc đời, môi trường sống và quá trình sáng tạo của tác giả.

- Bên cạnh đó, luận án vận dụng hướng tiếp cận văn hóa học, liên ngành và thi pháp học; trong đó văn hóa vùng được xác định là điểm tựa lý thuyết chủ đạo, còn địa văn hóa được sử dụng như một hướng tiếp cận bổ trợ nhằm làm rõ dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

5. Đóng góp mới của luận án

- Góp phần khắc họa rõ nét chân dung văn học của Bình Nguyên Lộc từ góc nhìn văn hóa học, làm nổi bật vai trò của ông trong việc phản ánh và lưu giữ bản sắc văn hóa Nam Bộ.

- Đề xuất hướng tiếp cận liên ngành giữa văn hóa học và văn học, góp phần làm phong phú phương pháp nghiên cứu văn học Việt Nam hiện đại.

- Hệ thống hóa các biểu hiện của văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc một cách toàn diện, từ đó bổ sung nguồn tư liệu và cách tiếp cận cho nghiên cứu văn học vùng.

- Cung cấp tài liệu tham khảo có giá trị cho việc nghiên cứu, giảng dạy văn học Nam Bộ và văn học Việt Nam.

6. Bố cục luận án

Ngoài phần mở đầu và kết luận, luận án gồm 4 chương:

- Chương 1: Tổng quan cơ sở lý thuyết và lịch sử nghiên cứu vấn đề

- Chương 2: Bình Nguyên Lộc trong bối cảnh văn học và văn hóa Nam Bộ

- Chương 3: Dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc nhìn từ phương diện nội dung

- Chương 4: Dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc nhìn từ nghệ thuật biểu hiện

NỘI DUNG

CHƯƠNG 1: TỔNG QUAN VỀ CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU VẤN ĐỀ

1.1. Tổng quan về cơ sở lý thuyết

1.1.1. Giới thuyết các khái niệm

Luận án xác lập các khái niệm nền tảng gồm: văn hóa, văn hóa vùng và vùng văn hóa. Trên cơ sở kế thừa các quan niệm của E.B. Tylor, UNESCO, Hồ Chí Minh, Trần Ngọc Thêm, Trần Quốc Vượng, Ngô Đức Thịnh và một số học giả khác, luận án tiếp cận văn hóa như một hệ thống các giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo, tích lũy và trao truyền trong quá trình tương tác với tự nhiên và xã hội. Đây là nền tảng để nhận diện các giá trị văn hóa được phản ánh trong tác phẩm văn học.

Đồng thời, luận án làm rõ khái niệm văn hóa vùng và vùng văn hóa, xem đây là cơ sở lý thuyết quan trọng để nghiên cứu bản sắc văn hóa Nam Bộ. Trên nền tảng lý thuyết về vùng văn hóa, luận án tiếp cận văn xuôi Bình Nguyên Lộc như một không gian lưu giữ và biểu hiện những giá trị văn hóa đặc trưng của Nam Bộ; đồng thời vận dụng địa văn hóa như một hướng tiếp cận bổ trợ nhằm lý giải mối quan hệ giữa không gian tự nhiên, lịch sử, đời sống xã hội và sự hình thành bản sắc văn hóa vùng trong sáng tác của nhà văn.

1.1.2. Cơ sở lý thuyết trong việc xác lập căn tố định vị văn hóa

Luận án vận dụng một số hướng tiếp cận lý thuyết gồm: địa văn hóa, nhân học văn hóa, giao lưu – tiếp biến văn hóa và tọa độ văn hóa nhằm hỗ trợ việc lý giải các biểu hiện của văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc. Trong đó, địa văn hóa được sử dụng để làm rõ mối quan hệ giữa môi trường tự nhiên với đời sống văn hóa; nhân học văn hóa giúp nhận diện các giá trị văn hóa vật chất và tinh thần của cộng đồng cư dân Nam Bộ; giao lưu – tiếp biến văn hóa góp phần lý giải sự hình thành và biến đổi của bản sắc văn hóa Nam Bộ trong quá trình lịch

sử; còn tọa độ văn hóa được vận dụng để xác định bối cảnh không gian, thời gian và chủ thể văn hóa của đối tượng nghiên cứu.

Trên cơ sở đó, luận án tiếp cận văn xuôi Bình Nguyên Lộc chủ yếu từ góc nhìn văn hóa vùng, đồng thời vận dụng các hướng tiếp cận trên như những công cụ hỗ trợ nhằm làm rõ quá trình hình thành, vận động và biểu hiện của bản sắc văn hóa Nam Bộ trong sáng tác của nhà văn.

1.2. Nghiên cứu văn học từ góc nhìn văn hóa

1.2.1. Mối quan hệ văn hóa - văn học

Văn hóa và văn học có mối quan hệ biện chứng. Văn hóa là nền tảng, cung cấp chất liệu và hệ giá trị cho sáng tạo văn học; ngược lại, văn học là phương tiện phản ánh, lưu giữ và lan tỏa văn hóa.

Trong tác phẩm văn học, các yếu tố như tín ngưỡng, phong tục, ngôn ngữ, lối sống... đều là những biểu hiện của văn hóa. Vì vậy, nghiên cứu văn học từ góc nhìn văn hóa giúp tiếp cận tác phẩm một cách toàn diện hơn.

1.2.2. Vấn đề tiếp cận văn học dưới góc nhìn văn hóa

Hướng tiếp cận văn hóa trong nghiên cứu văn học ngày càng được chú trọng, với sự kết hợp của nhiều ngành như văn hóa học, nhân học, xã hội học và thi pháp học.

Cách tiếp cận này giúp mở rộng phạm vi nghiên cứu từ văn bản sang bối cảnh văn hóa, xã hội, đồng thời làm rõ vai trò của nhà văn như một chủ thể văn hóa. Đây cũng là hướng tiếp cận phù hợp khi nghiên cứu văn học vùng miền, nơi các yếu tố văn hóa thể hiện đậm nét.

1.2.3. Bối cảnh văn hóa, văn học Nam Bộ

Nam Bộ là vùng đất hình thành muộn, gắn với quá trình khẩn hoang, mang đặc trưng đa văn hóa do sự giao thoa giữa nhiều tộc người. Văn hóa Nam Bộ nổi bật với tính phóng khoáng, cởi mở, trọng nghĩa tình và gắn bó với môi trường sông nước.

Trong bối cảnh đó, văn học Nam Bộ phát triển với những đặc

điểm riêng, phản ánh rõ đời sống và tâm thức con người vùng đất mới. Bình Nguyên Lộc là một trong những nhà văn tiêu biểu, có đóng góp quan trọng trong việc tái hiện và lưu giữ bản sắc văn hóa Nam Bộ.

1.3. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

1.3.1. Nghiên cứu văn học từ góc nhìn văn hóa

Nhiều công trình đã khẳng định mối quan hệ giữa văn học và văn hóa, xem văn học như một hình thức biểu đạt văn hóa. Hướng nghiên cứu này góp phần làm phong phú phương pháp tiếp cận và mở rộng cách nhìn về tác phẩm văn học.

1.3.2. Nghiên cứu về Bình Nguyên Lộc

Các nghiên cứu về Bình Nguyên Lộc chủ yếu tập trung vào cuộc đời, văn nghiệp và phong cách sáng tác. Một số công trình bước đầu đề cập đến yếu tố văn hóa trong tác phẩm, nhưng chưa có sự khảo sát toàn diện và hệ thống.

1.3.3. Nghiên cứu dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc

Một số nghiên cứu đã đề cập đến các phương diện như văn hóa sinh thái, phong tục, tín ngưỡng và ngôn ngữ Nam Bộ trong sáng tác của Bình Nguyên Lộc. Tuy nhiên, các công trình này còn rời rạc, thiếu tính hệ thống và chưa tiếp cận toàn diện từ góc nhìn văn hóa học.

Tiểu kết Chương 1

Chương 1 đã xác lập cơ sở lý thuyết và tổng quan tình hình nghiên cứu liên quan đến đề tài. Trên cơ sở đó, luận án khẳng định việc tiếp cận văn xuôi Bình Nguyên Lộc từ góc nhìn văn hóa là cần thiết, đồng thời chỉ ra khoảng trống nghiên cứu về dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong sáng tác của ông. Đây là nền tảng để triển khai các nội dung nghiên cứu ở những chương tiếp theo.

CHƯƠNG 2: BÌNH NGUYÊN LỘC TRONG BỐI CẢNH VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA NAM BỘ

2.1. Nhà văn Bình Nguyên Lộc: Cuộc đời, văn nghiệp và quan niệm nghệ thuật

2.1.1. Cuộc đời

Bình Nguyên Lộc là nhà văn trưởng thành trong bối cảnh lịch sử - xã hội đặc thù của Nam Bộ thế kỷ XX, gắn với quá trình biến động và chuyển đổi của xã hội miền Nam. Sinh ra và lớn lên trên vùng đất Nam Bộ, ông có điều kiện tiếp xúc trực tiếp với đời sống sinh hoạt, phong tục tập quán và môi trường văn hóa của cư dân nơi đây.

Chính trải nghiệm sống phong phú cùng sự gắn bó sâu sắc với quê hương đã hình thành ở ông một ý thức văn hóa rõ nét, trở thành nền tảng cho hoạt động sáng tác. Cuộc đời và môi trường sống không chỉ là bối cảnh mà còn là nguồn chất liệu trực tiếp nuôi dưỡng thế giới nghệ thuật trong văn xuôi của ông.

2.1.2. Văn nghiệp

Bình Nguyên Lộc sở hữu một văn nghiệp đồ sộ với nhiều thể loại: truyện ngắn, tiểu thuyết, tùy bút, bút ký... phản ánh đa dạng các phương diện đời sống Nam Bộ.

Nội dung sáng tác của ông không chỉ dừng ở việc phản ánh hiện thực mà còn đi sâu vào tái hiện các giá trị văn hóa như phong tục, tín ngưỡng, đời sống tâm linh, sinh hoạt thường nhật và ngôn ngữ địa phương.

Đặc điểm nổi bật của văn nghiệp Bình Nguyên Lộc là sự kết hợp giữa:

- Tính hiện thực đời sống
- Chiều sâu văn hóa vùng
- Giá trị tư liệu văn hóa dân gian

Nhờ đó, văn xuôi của ông vừa mang giá trị nghệ thuật, vừa có ý nghĩa như một “kho lưu trữ văn hóa” của Nam Bộ.

2.1.3. Quan niệm nghệ thuật

Quan niệm nghệ thuật của Bình Nguyên Lộc gắn liền với ý thức về bản sắc văn hóa vùng. Ông xem văn học là phương tiện phản ánh đời sống, đồng thời là công cụ bảo tồn và truyền tải văn hóa.

Trong sáng tác, ông chú trọng:

- Khắc họa con người trong mối quan hệ với môi trường tự nhiên và xã hội

- Tái hiện đời sống văn hóa thông qua những chi tiết đời thường

- Sử dụng ngôn ngữ gần gũi, giàu sắc thái địa phương

Quan niệm này thể hiện rõ xu hướng tiếp cận văn học từ góc nhìn văn hóa, góp phần tạo nên phong cách riêng của ông trong văn xuôi Nam Bộ.

2.2. Bình Nguyên Lộc với văn học hiện đại Nam Bộ

2.2.1. Khái lược tiến trình văn học hiện đại Nam Bộ

Văn học hiện đại Nam Bộ hình thành từ đầu thế kỷ XX trong bối cảnh giao lưu Đông - Tây, sự phát triển của chữ Quốc ngữ và báo chí, từng bước xác lập diện mạo riêng với những tên tuổi như Trương Vĩnh Ký, Nguyễn Chánh Sắt, Hồ Biểu Chánh, Bình Nguyên Lộc, Sơn Nam, Lý Văn Sâm, Đoàn Giỏi... Qua các giai đoạn phát triển, từ văn học đô thị, văn học kháng chiến đến văn học thời kỳ đổi mới, văn học Nam Bộ luôn phản ánh sinh động đời sống xã hội, lịch sử và những giá trị văn hóa đặc trưng của vùng đất phương Nam.

Trong tiến trình ấy, Bình Nguyên Lộc là một trong những cây bút tiêu biểu với ý thức sâu sắc về văn hóa vùng. Văn xuôi của ông không chỉ phản ánh hiện thực đời sống mà còn lưu giữ, tái hiện và kiến tạo những giá trị văn hóa Nam Bộ thông qua không gian sinh thái, phong tục, tín ngưỡng, ngôn ngữ và con người. Đây cũng là cơ sở để luận án tiếp cận và làm rõ dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

2.2.2. Văn xuôi Nam Bộ trong nền văn học hiện đại

Văn xuôi Nam Bộ có vị trí quan trọng trong nền văn học Việt Nam hiện đại, với những đặc trưng nổi bật:

- Phản ánh chân thực đời sống xã hội và con người
- Mang đậm sắc thái địa phương
- Ngôn ngữ giản dị, gần gũi, giàu tính khẩu ngữ
- Thể hiện rõ tâm lý, tính cách cư dân vùng đất mới

Văn xuôi Nam Bộ không chỉ góp phần làm phong phú diện mạo văn học dân tộc mà còn khẳng định vai trò của văn học vùng trong việc phản ánh bản sắc văn hóa.

2.2.3. Bình Nguyên Lộc trong dòng chảy của văn xuôi hiện đại Nam Bộ

Trong dòng chảy văn xuôi Nam Bộ, Bình Nguyên Lộc là một gương mặt tiêu biểu, có sự kết hợp hài hòa giữa truyền thống và hiện đại.

Ông kế thừa tinh thần hiện thực của các nhà văn đi trước, đồng thời có những đóng góp riêng trong việc đưa yếu tố văn hóa vào cấu trúc tác phẩm. Văn xuôi của ông không chỉ phản ánh đời sống mà còn đi sâu vào chiều sâu văn hóa và tâm thức cộng đồng.

Với những đóng góp đó, Bình Nguyên Lộc giữ vị trí quan trọng trong tiến trình văn xuôi Nam Bộ hiện đại.

2.3. Văn hóa Nam Bộ từ góc nhìn địa văn hóa

2.3.1. Khái lược về vùng đất Nam Bộ

Nam Bộ là vùng đất được hình thành trong quá trình mở cõi, có điều kiện tự nhiên đặc trưng với hệ thống sông ngòi, kênh rạch dày đặc và môi trường sinh thái phong phú.

Không gian tự nhiên này không chỉ ảnh hưởng đến phương thức sinh hoạt mà còn định hình lối sống, tư duy và các giá trị văn hóa của cư dân.

2.3.2. Đặc điểm vùng văn hóa Nam Bộ

Văn hóa Nam Bộ mang tính đa dạng và linh hoạt do sự giao thoa giữa nhiều nền văn hóa. Những đặc điểm nổi bật gồm:

- Tính phóng khoáng, cởi mở, thích ứng cao
- Tinh thần trọng nghĩa tình và tính cộng đồng
- Lối sống gắn bó với sông nước và môi trường tự nhiên
- Ngôn ngữ giàu sắc thái địa phương, mang tính khẩu ngữ cao
- Sự dung hợp giữa truyền thống và yếu tố ngoại lai

Những đặc điểm này tạo nên bản sắc riêng biệt của văn hóa Nam Bộ trong tổng thể văn hóa Việt Nam.

2.3.3. Bình Nguyên Lộc trong dòng chảy của văn hóa Nam Bộ

Bình Nguyên Lộc không chỉ phản ánh mà còn góp phần tái hiện và lưu giữ văn hóa Nam Bộ thông qua sáng tác.

Trong văn xuôi của ông, văn hóa Nam Bộ hiện lên qua nhiều phương diện: không gian sinh thái, phong tục tập quán, đời sống tâm linh, ngôn ngữ và hình tượng con người.

Có thể xem văn xuôi Bình Nguyên Lộc như một “diễn ngôn văn hóa”, nơi các giá trị văn hóa Nam Bộ được bảo tồn, chuyển hóa và lan tỏa trong hình thức nghệ thuật.

Tiểu kết Chương 2

Chương 2 đã làm rõ mối quan hệ giữa Bình Nguyên Lộc với bối cảnh văn học và văn hóa Nam Bộ. Từ cuộc đời, văn nghiệp đến quan niệm nghệ thuật, nhà văn thể hiện sự gắn bó sâu sắc với văn hóa vùng.

Việc đặt ông trong tiến trình văn học và không gian văn hóa Nam Bộ không chỉ giúp xác định vị trí của ông mà còn tạo cơ sở để nhận diện và phân tích dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi ở các chương tiếp theo.

CHƯƠNG 3: DẤU ẤN VĂN HÓA NAM BỘ TRONG VĂN XUÔI BÌNH NGUYỄN LỘC NHÌN TỪ PHƯƠNG DIỆN NỘI DUNG

3.1. Dấu ấn văn hóa tinh thần trong văn xuôi Bình Nguyễn Lộc

3.1.1. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua tín ngưỡng, tôn giáo

Đời sống tín ngưỡng và tôn giáo trong văn xuôi Bình Nguyễn Lộc được tái hiện phong phú, phản ánh sâu sắc tâm thức cộng đồng cư dân Nam Bộ. Các hình thức tín ngưỡng dân gian như thờ cúng tổ tiên, thờ thần linh, tín ngưỡng cõi âm, quan niệm về linh hồn, ma quỷ, luân hồi, nhân quả... xuất hiện với tần suất khá cao, cho thấy niềm tin bền vững của con người vào thế giới siêu nhiên và những giá trị tâm linh truyền thống.

Những yếu tố tín ngưỡng ấy không chỉ phản ánh đời sống tinh thần mà còn thể hiện cách cư dân Nam Bộ lý giải thế giới và thích ứng với môi trường tự nhiên trong quá trình khai phá vùng đất mới. Niềm tin vào cõi âm, sự hiện diện của tổ tiên và các lực lượng thiêng góp phần hình thành một thế giới quan mang đậm màu sắc văn hóa dân gian.

Bên cạnh tín ngưỡng dân gian, văn xuôi Bình Nguyễn Lộc còn phản ánh sự hiện diện của Phật giáo, Công giáo, Tin Lành, Phật giáo Hòa Hảo, Cao Đài cùng sự giao thoa với các yếu tố văn hóa Khmer và Hoa. Điều đó cho thấy tính đa dạng, dung hợp và tiếp biến của đời sống tôn giáo Nam Bộ trong quá trình hình thành và phát triển.

Tín ngưỡng và tôn giáo trong văn xuôi Bình Nguyễn Lộc vì thế không chỉ là đối tượng phản ánh mà còn trở thành một mã văn hóa quan trọng, góp phần kiến tạo thế giới nghệ thuật, đồng thời thể hiện những giá trị đạo đức, lối sống và bản sắc văn hóa của cư dân Nam Bộ.

3.1.2. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua phong tục, tập quán

Phong tục, tập quán trong văn xuôi Bình Nguyễn Lộc được tái hiện phong phú, phản ánh rõ nét đời sống văn hóa và nếp sống truyền thống của cư dân Nam Bộ. Các phong tục như cưới hỏi, tang ma, thờ cúng tổ tiên, nhập trạch, lao động sản xuất, sinh hoạt cộng đồng và cách

đặt tên đều xuất hiện tự nhiên trong mạch tự sự, góp phần khắc họa bản sắc văn hóa của vùng đất phương Nam.

Những phong tục ấy không chỉ phản ánh nếp sống thường nhật mà còn thể hiện quan niệm của người Nam Bộ về gia đình, dòng họ, cộng đồng và mối quan hệ hài hòa giữa con người với thiên nhiên. Qua các nghi lễ vòng đời, tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên, tập quán khai phá, định cư và lao động, văn xuôi Bình Nguyên Lộc cho thấy quá trình hình thành những giá trị văn hóa bền vững của cư dân trên vùng đất mới.

Bên cạnh đó, nhà văn còn tái hiện sinh động những đặc điểm văn hóa bình dân thông qua cách ứng xử, lối sinh hoạt và phương thức tổ chức đời sống của người Nam Bộ. Đặc biệt, phong tục đặt tên, cách xưng hô và những tập quán sinh hoạt mang đậm sắc thái địa phương góp phần làm nổi bật tính cách phóng khoáng, trọng nghĩa tình và giàu tinh thần cộng đồng của cư dân Nam Bộ.

Phong tục, tập quán trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc vì thế không chỉ là những chi tiết phản ánh hiện thực mà còn trở thành một mã văn hóa quan trọng, góp phần lưu giữ ký ức cộng đồng, khẳng định bản sắc văn hóa Nam Bộ và làm nên giá trị riêng trong thế giới nghệ thuật của nhà văn.

3.1.3. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua lễ hội

Lễ hội trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc được tái hiện như một không gian văn hóa cộng đồng, phản ánh đời sống tinh thần, tín ngưỡng và bản sắc của cư dân Nam Bộ. Các lễ hội truyền thống như lễ Kỳ yên ở đình làng, lễ hội tín ngưỡng dân gian, lễ cúng sông nước, lễ hội đua ghe ngo của đồng bào Khmer hay những sinh hoạt lễ hội của cộng đồng người Hoa đều được phản ánh với những sắc thái văn hóa riêng, góp phần tạo nên diện mạo đa dạng của đời sống lễ hội Nam Bộ.

Các lễ hội không chỉ thể hiện niềm tin của con người đối với thần linh, tổ tiên và thiên nhiên mà còn là dịp gắn kết cộng đồng, củng cố các mối quan hệ xã hội và lưu giữ những giá trị văn hóa truyền thống.

Qua việc tái hiện các nghi lễ, trò diễn dân gian và sinh hoạt cộng đồng, văn xuôi Bình Nguyên Lộc cho thấy sự gắn bó mật thiết giữa đời sống văn hóa với môi trường sông nước, quá trình khai phá và định cư của cư dân Nam Bộ.

Bên cạnh việc phản ánh các lễ hội của người Việt, Bình Nguyên Lộc còn khắc họa sinh động đời sống lễ hội của cộng đồng Khmer và Hoa, qua đó thể hiện tính đa dạng, dung hợp và giao lưu văn hóa của vùng đất phương Nam. Lễ hội trong văn xuôi của ông vì thế không chỉ là những sinh hoạt văn hóa truyền thống mà còn là một mã văn hóa quan trọng, góp phần khẳng định bản sắc văn hóa Nam Bộ và làm phong phú thế giới nghệ thuật của nhà văn.

3.2. Dấu ấn văn hóa vật chất trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc

3.2.1. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua văn hóa ẩm thực

Văn hóa ẩm thực trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc được tái hiện như một thành tố quan trọng của văn hóa Nam Bộ, phản ánh quá trình hình thành, thích nghi và phát triển của cộng đồng cư dân trên vùng đất mới. Hệ thống món ăn, thức uống, nguyên liệu địa phương, cách chế biến, tập quán ăn uống và phong cách ứng xử quanh bữa cơm gia đình được nhà văn khắc họa sinh động, góp phần tái hiện đời sống vật chất và tinh thần của người Nam Bộ.

Ẩm thực trong sáng tác của Bình Nguyên Lộc không chỉ gắn với sinh hoạt thường nhật mà còn hiện diện trong các dịp lễ, Tết, cúng giỗ và những sự kiện quan trọng của đời sống cộng đồng. Qua đó, bữa cơm gia đình, bánh tét ngày Tết, các món ăn dân dã và sản vật địa phương trở thành biểu tượng của sự sum họp, nghĩa tình, lòng hiếu khách và ý thức gắn bó với quê hương, cội nguồn. Đồng thời, sự tiếp nhận và dung hợp các món ăn từ nhiều cộng đồng cư dân cũng phản ánh tính cởi mở và khả năng tiếp biến văn hóa của vùng đất Nam Bộ.

So với các nhà văn Nam Bộ khác, Bình Nguyên Lộc không chỉ miêu tả món ăn như một chi tiết hiện thực mà còn lý giải những giá trị

văn hóa ẩn chứa trong đời sống âm thực. Vì vậy, âm thực trong văn xuôi của ông không chỉ là một phương diện của văn hóa vật chất mà còn trở thành một mã văn hóa quan trọng, góp phần thể hiện bản sắc văn hóa Nam Bộ và làm phong phú thế giới nghệ thuật của nhà văn.

3.2.2. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua văn hóa trang phục

Văn hóa trang phục trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc được tái hiện như một phương diện quan trọng của văn hóa vật chất Nam Bộ, phản ánh điều kiện tự nhiên, môi trường lao động, lối sống và quá trình giao lưu, tiếp biến văn hóa của cư dân vùng đất phương Nam. Qua hệ thống trang phục truyền thống và hiện đại, nhà văn khắc họa sinh động diện mạo đời sống cũng như những biến đổi trong nhận thức thẩm mỹ và quan niệm xã hội của con người Nam Bộ.

Hình ảnh chiếc áo bà ba xuất hiện với tần suất nổi bật, trở thành biểu tượng của sự giản dị, cần cù, linh hoạt và gắn bó với môi trường sông nước. Bên cạnh đó, sự xuất hiện của các kiểu trang phục đô thị và phương Tây trong một số tác phẩm phản ánh quá trình hiện đại hóa và sự giao thoa văn hóa diễn ra mạnh mẽ ở Nam Bộ từ giữa thế kỷ XX. Qua sự đối lập giữa trang phục truyền thống và hiện đại, Bình Nguyên Lộc cho thấy những chuyển biến trong lối sống, tâm lý và thị hiếu thẩm mỹ của các tầng lớp xã hội trong bối cảnh giao thời.

Trang phục trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ có chức năng miêu tả ngoại hình nhân vật mà còn là một ký hiệu văn hóa, góp phần thể hiện thân phận, nghề nghiệp, tính cách và môi trường sống của con người Nam Bộ. Từ góc nhìn văn hóa học, trang phục trở thành một mã văn hóa quan trọng, phản ánh bản sắc vùng đất phương Nam, đồng thời góp phần tạo nên thế giới nghệ thuật giàu tính hiện thực và đậm đà bản sắc văn hóa trong sáng tác của Bình Nguyên Lộc.

3.2.3. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua văn hóa giao thông và cư trú

Văn hóa giao thông và cư trú trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc

phản ánh rõ nét quá trình khai phá, định cư và thích nghi của cư dân Nam Bộ với điều kiện tự nhiên vùng sông nước. Không gian cư trú và phương thức đi lại không chỉ đáp ứng nhu cầu sinh hoạt, lao động mà còn trở thành những dấu hiệu văn hóa đặc trưng, góp phần hình thành bản sắc của vùng đất phương Nam.

Các loại hình cư trú như chòi lá, nhà ghe, nhà vườn, nhà phố và biệt thự đô thị được tái hiện với những đặc điểm riêng, phản ánh sự đa dạng trong môi trường sống cũng như quá trình chuyển biến từ vùng đất khai hoang đến đô thị hiện đại. Qua đó, Bình Nguyên Lộc cho thấy khả năng thích ứng linh hoạt của cư dân Nam Bộ với điều kiện tự nhiên, đồng thời thể hiện lối sống cởi mở, gắn bó với thiên nhiên và cộng đồng.

Bên cạnh không gian cư trú, hệ thống giao thông sông nước và đường bộ cũng được khắc họa như một phương diện tiêu biểu của văn hóa Nam Bộ. Hình ảnh ghe, xuồng, đò dọc, bến sông, kênh rạch cùng các tuyến đường, phương tiện giao thông hiện đại và không gian đô thị phản ánh sự vận động của đời sống xã hội trong quá trình hiện đại hóa. Giao thông trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ là phương tiện kết nối con người với không gian sinh tồn mà còn là biểu tượng của hành trình mở đất, giao lưu văn hóa và phát triển của vùng đất Nam Bộ.

Từ góc nhìn văn hóa học, giao thông và cư trú trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ phản ánh hiện thực đời sống mà còn trở thành những mã văn hóa quan trọng, góp phần tái hiện bản sắc vùng đất phương Nam và làm nổi bật giá trị văn hóa trong thế giới nghệ thuật của nhà văn.

3.3. Dấu ấn văn hóa qua hình ảnh con người Nam Bộ

3.3.1. Hình ảnh người nông dân Nam Bộ - những người khai phá vùng đất mới

Người nông dân trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc hiện lên như một hình tượng văn hóa tiêu biểu của vùng đất Nam Bộ, gắn liền với quá trình khai phá, định cư và xây dựng cuộc sống trên vùng đất mới.

Họ được khắc họa với những phẩm chất nổi bật như yêu quê hương, gắn bó với đất đai, cần cù lao động, kiên cường trước thiên nhiên khắc nghiệt và giàu tinh thần thích ứng với môi trường sông nước. Những phẩm chất ấy phản ánh bản lĩnh của lớp cư dân lưu dân trong hành trình mở cõi phương Nam.

Bên cạnh ý chí lao động và tinh thần vượt khó, người nông dân Nam Bộ còn mang đậm những giá trị đạo đức truyền thống như trọng nghĩa tình, nhân hậu, đoàn kết và giàu lòng yêu thương. Trong quá trình mưu sinh và khai phá, họ luôn thể hiện sự sáng tạo, linh hoạt trong lao động cũng như khả năng ứng xử hài hòa với thiên nhiên và cộng đồng. Tuy nhiên, Bình Nguyên Lộc cũng phản ánh chân thực những bi kịch của người nông dân trước thiên nhiên khắc nghiệt, chiến tranh, nghèo đói và những biến động xã hội, qua đó làm nổi bật sức sống bền bỉ và khát vọng vươn lên của con người Nam Bộ.

Từ góc nhìn văn hóa học, hình tượng người nông dân trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ là kiểu nhân vật phản ánh hiện thực mà còn là biểu tượng của bản sắc văn hóa Nam Bộ. Qua hình tượng này, nhà văn đã tái hiện quá trình hình thành nhân cách, lối sống và tâm thức của cộng đồng cư dân lưu dân, đồng thời khẳng định những giá trị văn hóa bền vững như tình yêu quê hương, ý thức cộng đồng, tinh thần khai phá và lòng yêu nước của con người vùng đất phương Nam.

3.3.2. Hình ảnh người trí thức - sự giao hòa giữa truyền thống và hiện đại

Trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc, người trí thức hiện lên như một hình tượng văn hóa tiêu biểu, phản ánh những chuyển biến của xã hội Nam Bộ trong quá trình giao lưu giữa truyền thống và hiện đại. Đây là lớp nhân vật vừa tiếp thu tri thức mới, vừa mang trong mình ý thức gìn giữ bản sắc văn hóa dân tộc và văn hóa vùng. Qua hình tượng người trí thức, nhà văn thể hiện những trăn trở về trách nhiệm cá nhân, khát vọng canh tân và vai trò của tri thức đối với sự phát triển của xã hội.

Bình Nguyên Lộc khắc họa người trí thức với nhiều phương diện khác nhau: gắn bó với quê hương và truyền thống văn hóa Nam Bộ; mang tinh thần cải cách, đề cao khoa học, lý trí và khát vọng đổi mới; đồng thời luôn đối diện với những mâu thuẫn giữa truyền thống và hiện đại, giữa lý tưởng và hiện thực, giữa bản sắc dân tộc và ảnh hưởng của văn minh phương Tây. Bên cạnh việc ghi nhận những đóng góp tích cực của tầng lớp trí thức đối với đời sống xã hội, nhà văn cũng phản ánh những biểu hiện lệch chuẩn như tâm lý lai căng, sự xa rời thực tiễn hoặc khủng hoảng giá trị trong bối cảnh xã hội nhiều biến động.

Từ góc nhìn văn hóa học, hình tượng người trí thức trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ phản ánh một tầng lớp xã hội mà còn thể hiện quá trình vận động của ý thức văn hóa Nam Bộ trong thời kỳ hiện đại. Qua đó, nhà văn khẳng định vai trò của trí thức trong việc tiếp thu tinh hoa văn hóa nhân loại, đồng thời gìn giữ và phát huy những giá trị truyền thống của vùng đất phương Nam, góp phần tạo nên bản sắc văn hóa và chiều sâu tư tưởng trong thế giới nghệ thuật của mình.

Tiểu kết Chương 3

Chương 3 đã làm rõ dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên phương diện nội dung, từ văn hóa tinh thần, văn hóa vật chất đến hình ảnh con người.

Các yếu tố văn hóa không chỉ được phản ánh như chất liệu hiện thực mà còn trở thành cấu trúc nội dung quan trọng, góp phần kiến tạo thế giới nghệ thuật mang đậm bản sắc văn hóa Nam Bộ.

Qua đó, có thể khẳng định rằng văn xuôi Bình Nguyên Lộc là một hình thức lưu giữ ký ức văn hóa, phản ánh sinh động đời sống và tâm thức của cư dân vùng đất phương Nam.

CHƯƠNG 4: DẤU ẤN VĂN HÓA NAM BỘ TRONG VĂN XUÔI BÌNH NGUYÊN LỘC NHÌN TỪ NGHỆ THUẬT BIỂU HIỆN

4.1. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua biểu tượng văn hóa trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc

4.1.1. Biểu tượng sinh thái văn hóa Nam Bộ

Hệ thống biểu tượng sinh thái trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc là một phương diện nghệ thuật quan trọng góp phần kiến tạo không gian văn hóa Nam Bộ. Các biểu tượng như sông nước, rừng, ruộng đồng và đất đai không chỉ phản ánh môi trường sinh thái đặc trưng của vùng đất phương Nam mà còn chứa đựng những giá trị lịch sử, văn hóa và tâm thức của cộng đồng cư dân trong quá trình khai phá, định cư và phát triển.

Trong hệ thống biểu tượng ấy, sông nước gắn với hành trình mở đất, sự dịch chuyển và giao lưu văn hóa; rừng biểu trưng cho thiên nhiên nguyên sơ, những thử thách của buổi đầu khai hoang và sức sống bền bỉ của con người Nam Bộ; ruộng đồng phản ánh thành quả của quá trình chinh phục tự nhiên, đồng thời thể hiện sự gắn bó giữa con người với lao động và cuộc sống nông nghiệp; đất trở thành biểu tượng của cội nguồn, ký ức và bản sắc văn hóa, thể hiện tình yêu quê hương cùng ý thức hướng về nơi chôn nhau cắt rốn của cư dân phương Nam.

Các biểu tượng sinh thái không chỉ có chức năng tái hiện hiện thực mà còn trở thành phương tiện nghệ thuật để biểu đạt thân phận con người, ký ức cộng đồng và chiều sâu văn hóa vùng đất Nam Bộ. Thông qua việc chuyển hóa các yếu tố sinh thái thành hệ thống biểu tượng nghệ thuật, Bình Nguyên Lộc đã xây dựng một thế giới nghệ thuật giàu bản sắc, góp phần khẳng định dấu ấn văn hóa Nam Bộ như một đặc trưng nổi bật trong toàn bộ văn xuôi của mình.

4.1.2. Biểu tượng không gian văn hóa làng Nam Bộ

Không gian văn hóa làng Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc được kiến tạo như một biểu tượng văn hóa đặc trưng, phản ánh quá

trình khai phá, định cư và hình thành bản sắc của cư dân vùng đất phương Nam. Đó không chỉ là không gian cư trú mà còn là nơi kết tinh các giá trị văn hóa vật chất và tinh thần, gắn với môi trường sông nước, sinh kế nông nghiệp, tín ngưỡng, phong tục và lối sống cộng đồng.

Biểu tượng làng Nam Bộ được thể hiện qua nhiều phương diện như không gian ruộng vườn, sông rạch, chợ quê, đình làng, nhà ở, đời sống tín ngưỡng và quan hệ cộng đồng. Những hình ảnh ấy phản ánh sự gắn bó sâu sắc giữa con người với đất đai, quê hương và cội nguồn, đồng thời thể hiện những phẩm chất đặc trưng của cư dân Nam Bộ như cần cù, nghĩa tình, phóng khoáng và giàu tinh thần cố kết cộng đồng. Bên cạnh việc tái hiện vẻ đẹp của đời sống làng quê truyền thống, Bình Nguyên Lộc còn phản ánh những biến đổi của không gian làng trước tác động của chiến tranh, đô thị hóa và quá trình hiện đại hóa, qua đó bộc lộ niềm trăn trở trước nguy cơ mai một các giá trị văn hóa truyền thống.

Không gian văn hóa làng Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc vì thế không chỉ là bối cảnh của các sự kiện nghệ thuật mà còn trở thành một biểu tượng văn hóa giàu ý nghĩa. Qua biểu tượng này, nhà văn đã lưu giữ ký ức cộng đồng, tái hiện căn tính văn hóa của cư dân phương Nam và khẳng định những giá trị bền vững của văn hóa Nam Bộ trong dòng chảy văn học Việt Nam hiện đại.

4.1.3. Biểu tượng không gian văn hóa phố thị Nam Bộ

Không gian phố thị Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc được xây dựng như một biểu tượng văn hóa phản ánh quá trình đô thị hóa và sự giao thoa giữa truyền thống với hiện đại. Đó là không gian của chợ, cửa hiệu, quán cà phê, rạp chiếu phim, phố xá và các hoạt động giao thương, nơi diễn ra những biến đổi mạnh mẽ về lối sống, quan niệm và các mối quan hệ xã hội của cư dân đô thị Nam Bộ.

Thông qua việc tái hiện sinh động các không gian phố thị, Bình Nguyên Lộc phản ánh nhịp sống sôi động của đô thị miền Nam, đồng

thời khắc họa những tác động của văn minh phương Tây đối với đời sống văn hóa bản địa. Không gian phố thị vừa mở ra cơ hội phát triển, giao lưu và hội nhập, vừa đặt con người trước nhiều thách thức như sự phân hóa xã hội, xung đột giữa truyền thống và hiện đại, nguy cơ tha hóa và khủng hoảng các giá trị đạo đức. Bên cạnh đó, nhà văn cũng cho thấy khả năng thích ứng và sức sống của văn hóa Nam Bộ khi các giá trị truyền thống vẫn được duy trì trong môi trường đô thị đang không ngừng biến đổi.

Qua hệ thống biểu tượng phố thị, Bình Nguyên Lộc không chỉ phản ánh diện mạo đô thị Nam Bộ giữa thế kỷ XX mà còn thể hiện những suy tư về sự vận động của xã hội và con người trong quá trình hiện đại hóa. Không gian phố thị vì thế trở thành một biểu tượng văn hóa giàu ý nghĩa, góp phần làm nổi bật bản sắc Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

4.2. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua ngôn ngữ văn xuôi Bình Nguyên Lộc

4.2.1. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua việc sử dụng phương ngữ

Phương ngữ Nam Bộ là một trong những yếu tố ngôn ngữ quan trọng góp phần tạo nên bản sắc văn hóa trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc. Nhà văn sử dụng lớp từ vựng, cách xưng hô, thành ngữ và lối diễn đạt mang đậm sắc thái Nam Bộ để tái hiện chân thực đời sống, tâm lý và phong cách giao tiếp của cư dân phương Nam. Những từ ngữ như má, tía, bầu, hồng, mần, ngen, tụi bây... không chỉ tạo nên màu sắc khẩu ngữ tự nhiên mà còn phản ánh lối sống phóng khoáng, trọng nghĩa tình và giàu tính cộng đồng của người Nam Bộ.

Bên cạnh việc phản ánh đời sống sinh hoạt, phương ngữ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc còn góp phần lưu giữ nhiều lớp từ cổ, từ địa phương và những cách diễn đạt gắn với lịch sử khai phá vùng đất Nam Bộ. Qua việc sử dụng linh hoạt phương ngữ trong lời người kể chuyện

và lời nhân vật, nhà văn đã chuyển tải những giá trị văn hóa vùng miền, đồng thời khắc họa rõ nét tính cách, tâm lý và môi trường sống của con người Nam Bộ. Phương ngữ vì thế không chỉ là phương tiện biểu đạt mà còn trở thành một mã văn hóa, góp phần kiến tạo không gian nghệ thuật và bản sắc ngôn ngữ riêng cho văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

Qua khảo sát hệ thống phương ngữ trong các tác phẩm (Phụ lục, Bảng 4), có thể thấy việc sử dụng phương ngữ là một đặc điểm nổi bật trong phong cách nghệ thuật của Bình Nguyên Lộc. Thông qua ngôn ngữ địa phương, nhà văn không chỉ tái hiện hiện thực đời sống mà còn góp phần bảo tồn ký ức ngôn ngữ, lưu giữ bản sắc văn hóa Nam Bộ và khẳng định giá trị của văn học như một phương tiện gìn giữ di sản văn hóa dân tộc.

4.2.2. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua việc vận dụng ngôn ngữ văn học dân gian

Chất liệu văn học dân gian là một trong những yếu tố quan trọng góp phần tạo nên bản sắc nghệ thuật trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc. Nhà văn đã vận dụng linh hoạt các yếu tố của văn học dân gian như ca dao, tục ngữ, thành ngữ, hò, vè, truyện kể dân gian và các mô-típ truyền thống để tái hiện đời sống, tâm lý và thế giới tinh thần của cư dân Nam Bộ. Những chất liệu này không chỉ làm phong phú ngôn ngữ nghệ thuật mà còn góp phần bảo lưu và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống trong văn học hiện đại.

Việc sử dụng chất liệu văn học dân gian được Bình Nguyên Lộc thực hiện một cách tự nhiên trong lời kể, lời thoại, nhan đề tác phẩm và quá trình xây dựng hình tượng nghệ thuật. Qua đó, các yếu tố dân gian không chỉ có chức năng tạo màu sắc địa phương mà còn phản ánh quan niệm sống, triết lý nhân sinh, đạo lý ứng xử và những kinh nghiệm được tích lũy trong đời sống cộng đồng cư dân Nam Bộ. Đồng thời, sự kết hợp giữa chất liệu dân gian với phương thức tự sự hiện đại đã góp phần tạo nên phong cách nghệ thuật riêng, vừa giàu tính hiện thực vừa đậm

đà bản sắc văn hóa vùng.

Từ góc nhìn văn hóa học, chất liệu văn học dân gian trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ là phương tiện nghệ thuật mà còn là một mã văn hóa quan trọng, góp phần lưu giữ ký ức cộng đồng, phản ánh bản sắc văn hóa Nam Bộ và khẳng định sự gắn bó sâu sắc của nhà văn với truyền thống văn hóa dân tộc. Đây cũng là một trong những yếu tố làm nên giá trị bền vững và sức sống lâu dài của văn xuôi Bình Nguyên Lộc trong tiến trình văn học Việt Nam hiện đại.

4.2.3. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua việc sử dụng nhiều loại hình ngôn ngữ khác

Văn xuôi Bình Nguyên Lộc phản ánh rõ đặc điểm giao lưu và tiếp biến văn hóa của Nam Bộ thông qua việc sử dụng đa dạng các lớp ngôn ngữ như tiếng Hoa, tiếng Pháp, tiếng Anh, tiếng Khmer và tiếng Chăm. Sự hiện diện của các yếu tố ngôn ngữ này không chỉ tái hiện chân thực môi trường giao tiếp đa dân tộc, đa văn hóa của vùng đất Nam Bộ mà còn phản ánh quá trình tiếp xúc giữa văn hóa bản địa với các nền văn hóa bên ngoài trong lịch sử hình thành và phát triển của vùng đất phương Nam.

Việc vận dụng linh hoạt các lớp ngôn ngữ ngoại lai góp phần khắc họa đặc điểm nhân vật, môi trường xã hội và bối cảnh lịch sử, đồng thời làm nổi bật tính cởi mở, năng động và khả năng tiếp biến văn hóa của cư dân Nam Bộ. Qua đó, ngôn ngữ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ giữ vai trò là phương tiện biểu đạt nghệ thuật mà còn trở thành một mã văn hóa, phản ánh bản sắc vùng, ký ức cộng đồng và quá trình giao lưu giữa các tộc người.

Từ góc nhìn văn hóa học, sự kết hợp giữa phương ngữ Nam Bộ với các yếu tố đa ngữ đã góp phần tạo nên phong cách ngôn ngữ đặc sắc của Bình Nguyên Lộc, đồng thời khẳng định văn xuôi của ông là một không gian lưu giữ sinh động những giá trị văn hóa của vùng đất Nam Bộ trong tiến trình hiện đại hóa văn học Việt Nam.

4.3. Dấu ấn văn hóa Nam Bộ biểu hiện qua giọng điệu trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc

4.3.1. Giọng trào lộng và châm biếm sâu sắc

Giọng trào lộng và châm biếm là một trong những đặc điểm nổi bật trong nghệ thuật trần thuật của Bình Nguyên Lộc. Thông qua giọng điệu này, nhà văn không chỉ tạo nên sắc thái hài hước, sinh động cho tác phẩm mà còn bộc lộ cái nhìn phê phán đối với những thói hư tật xấu, những biểu hiện lệch chuẩn trong đời sống xã hội và quá trình biến đổi văn hóa của Nam Bộ. Tiếng cười trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không mang tính đả kích gay gắt mà thường nhẹ nhàng, hóm hỉnh, giàu tính nhân văn, thể hiện sự cảm thông đối với con người trong những hoàn cảnh nhiều nghịch lý.

Giọng trào lộng được thể hiện thông qua cách xây dựng tình huống, miêu tả ngoại hình, khắc họa tính cách nhân vật và tổ chức lời trần thuật với nhiều sắc thái châm biếm, dí dỏm. Qua đó, nhà văn phản ánh những hiện tượng như lối sống sình hình thức, tâm lý học đòi văn minh, định kiến xã hội, sự giả tạo trong ứng xử và những nghịch lý của quá trình đô thị hóa. Tuy nhiên, ẩn sau tiếng cười luôn là thái độ bao dung, sự thấu hiểu và niềm tin vào những phẩm chất tốt đẹp của con người Nam Bộ.

Từ góc nhìn văn hóa học, giọng trào lộng và châm biếm trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ là một phương thức biểu đạt nghệ thuật mà còn phản ánh lối tư duy dân gian, tinh thần lạc quan, tính hài hước và khả năng thích ứng của cư dân Nam Bộ trước những biến động của đời sống. Đây cũng là một trong những yếu tố góp phần tạo nên phong cách nghệ thuật riêng và khẳng định bản sắc văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc.

4.3.2. Giọng triết lý mang màu sắc dân gian

Giọng triết lý là một trong những đặc điểm nổi bật trong nghệ

thuật trần thuật của Bình Nguyên Lộc, góp phần tạo nên chiều sâu tư tưởng và bản sắc văn hóa cho văn xuôi của ông. Khác với lối triết lý mang tính hàn lâm, giọng triết lý trong sáng tác Bình Nguyên Lộc được hình thành từ những trải nghiệm đời thường, từ vốn văn hóa dân gian và cách cảm, cách nghĩ của người Nam Bộ. Những suy ngẫm về quê hương, đất đai, con người, thiên nhiên, truyền thống và sự đổi thay của xã hội được thể hiện qua lời kể, lời đối thoại và những chi tiết nghệ thuật giàu sức gợi, tạo nên một giọng văn mộc mạc nhưng hàm chứa nhiều ý nghĩa nhân sinh.

Giọng triết lý ấy trước hết thể hiện qua quan niệm về mối quan hệ giữa con người với quê hương và cội nguồn văn hóa. Đồng thời, nhà văn cũng khẳng định sự gắn bó bền chặt giữa con người với thiên nhiên, xem thiên nhiên không chỉ là môi trường sinh tồn mà còn là nơi lưu giữ ký ức, căn tính và những giá trị tinh thần của cộng đồng cư dân Nam Bộ. Bên cạnh đó, nhiều tác phẩm còn đặt ra những suy tư về sự xung đột giữa truyền thống và hiện đại, giữa cái cũ và cái mới, giữa khát vọng đổi thay với nhu cầu gìn giữ bản sắc văn hóa dân tộc.

Từ góc nhìn văn hóa học, giọng triết lý trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ phản ánh thế giới quan và nhân sinh quan của người Nam Bộ mà còn góp phần chuyển tải những giá trị văn hóa truyền thống thông qua hình tượng nghệ thuật và ngôn ngữ đời thường. Chính sự kết hợp giữa triết lý dân gian, cảm thức nhân văn và chiều sâu suy tưởng đã tạo nên một giọng điệu riêng, góp phần khẳng định phong cách nghệ thuật của Bình Nguyên Lộc trong dòng chảy văn xuôi Nam Bộ hiện đại.

Tiểu kết Chương 4

Chương 4 đã làm rõ dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên phương diện nghệ thuật, bao gồm hệ thống biểu tượng, ngôn ngữ và giọng điệu.

Các yếu tố nghệ thuật này không chỉ góp phần tạo nên phong

cách riêng của nhà văn mà còn là phương tiện quan trọng để thể hiện và lưu giữ các giá trị văn hóa Nam Bộ.

Qua đó, có thể khẳng định rằng văn xuôi Bình Nguyên Lộc là sự kết hợp hài hòa giữa nội dung và nghệ thuật, giữa sáng tạo cá nhân và bản sắc văn hóa vùng miền, góp phần làm phong phú diện mạo văn học Việt Nam hiện đại.

KẾT LUẬN

Từ những nghiên cứu trên, có thể khẳng định rằng việc nghiên cứu văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ góp phần nhận diện những giá trị văn hóa và nghệ thuật đặc sắc của một cây bút tiêu biểu của văn chương Nam Bộ, mà còn giúp xác lập rõ hơn vị thế của văn hóa vùng miền trong tiến trình vận động và phát triển của văn học Việt Nam hiện đại, được thể hiện qua các phương diện sau:

1. Bình Nguyên Lộc là một trong những gương mặt tiêu biểu, giàu bản sắc của văn học Nam Bộ hiện đại. Với một văn nghiệp đồ sộ trải dài trên nhiều thể loại, ông không chỉ để lại dấu ấn về phương diện nghệ thuật, mà còn là một nhà văn hóa, một nhà “kể chuyện” mang tâm thức của cư dân phương Nam. Qua văn xuôi của mình, Bình Nguyên Lộc đã ghi dấu ấn sâu đậm về đời sống vật chất lẫn tinh thần của vùng đất Nam Bộ, tái hiện một không gian văn hóa sống động, gần gũi và giàu tính nhân bản.

Trên cơ sở hướng tiếp cận nghiên cứu liên ngành giữa văn học và văn hóa, kết hợp thi pháp học, luận án đã minh chứng văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ là nơi phản ánh hiện thực vùng đất Nam Bộ mà còn là một diễn ngôn văn hóa giàu tính bản địa. Các yếu tố như tín ngưỡng dân gian, phong tục tập quán, ẩm thực, giao thông, cư trú, đặc điểm môi sinh của vùng sông nước và đặc biệt là sử dụng phương ngữ đã trở thành những tín hiệu văn hóa quan trọng, làm nên bản sắc của thể giới nghệ thuật Bình Nguyên Lộc. Đồng thời, giọng tự sự đa dạng thể hiện tính hài hước, trào phúng, triết lý và nhân bản cũng góp phần khẳng định dấu ấn Nam Bộ rõ nét trong phong cách sáng tác của ông.

So với các nhà văn Nam Bộ cùng thời, có thể nhận thấy điểm độc đáo của Bình Nguyên Lộc. Nếu Hồ Biểu Chánh lưu giữ văn hóa Nam Bộ bằng kết cấu truyện truyền thống và cảm hứng đạo lý, Sơn Nam tiếp cận văn hóa như một nhà dân tộc học nhằm phục dựng lịch sử vùng đất, thì Bình Nguyên Lộc lại đưa văn hóa vào văn chương bằng một tính

thần sáng tạo mạnh mẽ và hiện đại. Ông không chỉ kể lại văn hóa mà còn giải minh văn hóa, lý giải căn tính cộng đồng và chuyển hóa chất liệu văn hóa thành nguyên lý thẩm mỹ, biến văn xuôi thành không gian bảo tồn và đồng thời tái sinh bản sắc văn hóa vùng miền.

2. Giá trị lớn nhất mà văn xuôi Bình Nguyên Lộc đem lại cho văn học dân tộc là khả năng biến văn hóa Nam Bộ thành động lực sáng tạo nghệ thuật, chứng minh văn hóa vùng miền là một thực thể sống, luôn vận động và tiếp biến trong lịch sử. Nhờ vậy, tác phẩm của ông có ý nghĩa vượt thời gian, trở thành kho tư liệu văn hóa giàu tính nghệ thuật, góp phần khẳng định vị trí của văn hóa Nam Bộ trong bản đồ văn hóa Việt Nam.

Ở phương diện nội dung và thi pháp, văn xuôi Bình Nguyên Lộc đã thực hiện một quá trình chuyển hóa toàn diện đời sống văn hóa Nam Bộ vào trong cấu trúc nghệ thuật của tác phẩm. Từ các biểu hiện của tín ngưỡng dân gian, phong tục tập quán, sinh hoạt vật chất cho đến không gian sinh thái, hình tượng con người và hệ thống ngôn ngữ mang sắc thái phương ngữ, tất cả đều được nhà văn tổ chức thành một chỉnh thể nghệ thuật giàu bản sắc. Thông qua hệ thống nhân vật, không gian tự sự và giọng điệu kể chuyện đặc trưng, Bình Nguyên Lộc đã tái hiện sinh động tâm thức của cộng đồng cư dân Nam Bộ, đặc biệt là tâm thức của lớp người lưu dân trong quá trình khai phá, định cư và thích ứng với môi trường tự nhiên xã hội của vùng đất phương Nam. Đồng thời, bằng việc khắc họa những biến đổi của đời sống văn hóa trong bối cảnh hiện đại hóa, sáng tác của ông còn cho thấy sự vận động linh hoạt của các giá trị truyền thống trong quá trình giao lưu và tiếp biến văn hóa. Nhờ vậy, văn xuôi Bình Nguyên Lộc không chỉ góp phần bảo tồn ký ức văn hóa vùng mà còn làm nổi bật vị thế của Nam Bộ như một không gian văn hóa giàu tính năng động trong lịch sử văn hóa dân tộc, qua đó xác lập Bình Nguyên Lộc như một trong những nhà văn hóa tiêu biểu của văn học Việt Nam hiện đại. Kết quả nghiên cứu của luận án góp phần

nhận diện toàn diện hơn vị trí và đóng góp của Bình Nguyên Lộc trong văn học Việt Nam hiện đại, đồng thời mở ra hướng tiếp cận văn học qua bình diện văn hóa đối với những cây bút khác của Nam Bộ. Điều này có ý nghĩa thiết thực trong việc bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống của vùng đất phương Nam trong tiến trình hội nhập của xu hướng toàn cầu hóa.

3. Từ việc khảo sát văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên cả hai phương diện nội dung và nghệ thuật biểu hiện, luận án góp phần khẳng định Bình Nguyên Lộc không chỉ là một cây bút tiêu biểu của văn xuôi Nam Bộ hiện đại mà còn là một trong những nhà văn có ý thức sâu sắc trong việc lưu giữ, tái hiện và kiến tạo bản sắc văn hóa Nam Bộ qua văn học.

Luận án tiếp cận văn xuôi Bình Nguyên Lộc chủ yếu từ góc nhìn văn hóa vùng, đồng thời tiếp thu một số gợi ý từ hướng tiếp cận địa văn hóa như một công cụ hỗ trợ nhằm lý giải mối quan hệ giữa môi trường sống, lịch sử khai phá và bản sắc văn hóa Nam Bộ trong tác phẩm. Vì vậy, luận án không đi sâu vào các diễn giải lý thuyết hậu hiện đại về không gian mà tập trung làm rõ giá trị văn hóa vùng được phản ánh và kết tinh trong thể giới nghệ thuật của Bình Nguyên Lộc.

Từ những kết quả đạt được, luận án hy vọng góp phần mở ra thêm những hướng nghiên cứu về văn học Nam Bộ từ góc nhìn văn hóa vùng, đồng thời gợi mở khả năng tiếp cận văn học như một không gian lưu giữ ký ức văn hóa và bản sắc cộng đồng trong tiến trình hiện đại hóa văn học Việt Nam.

4. Luận án là một nghiên cứu có hệ thống và chuyên sâu về dấu ấn văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc trên cơ sở vận dụng kết hợp giữa góc nhìn văn hóa học và thi pháp học. Công trình đã xác lập được khung lý thuyết phù hợp để tiếp cận văn xuôi Bình Nguyên Lộc từ sự giao thoa giữa nghiên cứu văn hóa và các lý thuyết văn học hiện đại; đồng thời hệ thống hóa một cách khoa học những

phương diện biểu hiện văn hóa Nam Bộ trong sáng tác của tác giả trên ba bình diện cơ bản: môi trường, sinh thái, đời sống văn hóa vật chất và tinh thần, cấu trúc nghệ thuật, thi pháp. Luận án cũng góp phần làm rõ phong cách nghệ thuật và đặc điểm tư duy văn chương của Bình Nguyên Lộc thông qua việc phân tích ngôn ngữ, biểu tượng và giọng điệu mang đậm sắc thái Nam Bộ, từ đó bổ sung tư liệu khoa học về vị trí và đóng góp của ông đối với tiến trình văn xuôi Việt Nam hiện đại, đặc biệt trong việc đổi mới diễn ngôn văn hóa vùng miền. Những đóng góp này mở rộng hướng nghiên cứu văn xuôi Nam Bộ từ bình diện văn hóa, góp phần khẳng định và nâng cao nhận thức về giá trị bản sắc của văn học địa phương trong nền văn học dân tộc.

Mặc dù đạt được những kết quả nhất định, luận án vẫn còn tồn tại những hạn chế nhất định. Do văn nghiệp đồ sộ và một số chưa phát hành, công trình chưa có điều kiện khảo sát đầy đủ toàn bộ tác phẩm của Bình Nguyên Lộc, nhất là các tác phẩm xuất bản sớm, bản thảo hoặc những ấn bản ít được tái bản. Một số vấn đề như liên văn hóa, dịch thuật hay tiếp nhận tác phẩm ở hải ngoại mới được đề cập ở mức độ khởi điểm, chưa khảo sát sâu và toàn diện. Bên cạnh đó, việc so sánh văn xuôi Bình Nguyên Lộc với các tác giả Nam Bộ khác tuy có triển khai nhưng chưa mở rộng sang đội ngũ nhà văn các vùng miền khác để làm nổi bật vai trò liên vùng của ông trong văn học dân tộc. Những hạn chế này mở ra khả năng tiếp tục nghiên cứu sâu hơn trong thời gian tới.

5. Từ kết quả nghiên cứu đạt được, luận án đề xuất một số hướng phát triển trong tương lai. Có thể đẩy mạnh đối sánh văn xuôi Bình Nguyên Lộc với sáng tác của các nhà văn Nam Bộ tiêu biểu như Sơn Nam, Trang Thế Hy, Nguyễn Ngọc Tư ... hoặc đối chiếu với nhà văn ở vùng miền khác nhằm nhận diện sự đa dạng và giao thoa trong diễn ngôn văn hóa Việt. Trên một bình diện khác, cần tiếp tục khảo sát các nguồn tư liệu bổ sung những tư liệu khác của Bình Nguyên Lộc như nhật ký, thư từ, tạp bút cũng như những ấn phẩm của tác giả được lưu

giữ tại hải ngoại nhằm có cái nhìn tổng quan toàn bộ văn nghiệp của Bình Nguyên Lộc. Một số vấn đề học thuật tiềm năng như biểu tượng sinh thái, diễn ngôn đô thị, hiện tượng di cư và căn tính văn hóa cũng là những gợi ý quan trọng cho nghiên cứu chuyên sâu.

Cuối cùng, việc thúc đẩy dịch thuật các tác phẩm của Bình Nguyên Lộc sẽ giúp giới thiệu di sản văn chương của ông đến cộng đồng quốc tế, khẳng định sức sống và giá trị bền vững của văn xuôi Bình Nguyên Lộc trong dòng chảy văn học đương đại nói riêng và văn học Việt Nam nói chung trong thời kỳ hội nhập và phát triển đáp ứng của xu hướng toàn cầu hóa. Đó cũng là hướng tiếp nối mở ra từ luận án này mà tác giả luận án ôm ấp thực hiện khi có thể nhằm tôn vinh về những đóng góp quan trọng không thể thay thế của văn chương Bình Nguyên Lộc đối với nền văn học dân tộc mà dấu ấn văn hóa trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc là một phẩm tính làm nên một trong những hệ giá trị của ông.

DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH KHOA HỌC CỦA TÁC GIẢ

Stt	Tên bài báo khoa học	Tên tạp chí	Thời gian duyệt đăng
1.	Dấu ấn văn hóa ẩm thực Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc	Đại học Văn Hiến (Số 10 (1) 2025) pISSN 1859 -2961	12/12/2024
2.	Giao thoa văn hóa Việt - Hoa - Khmer trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc	Đại học Văn Hiến (Số 10 (2) 2025) pISSN 1859 -2961 eISSN 3093 -3935	10/05/2025
3.	Tâm thức tôn giáo - tín ngưỡng Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc	Đại học Thủ đô Hà Nội (số 101) ISSN 2354 - 1512	27/10/2025
4.	Biểu tượng sinh thái văn hóa Nam Bộ trong văn xuôi Bình Nguyên Lộc	Tạp chí Lý luận Phê bình văn học - Nghệ thuật	10/2025